

امنیت قلب در فضای سایبر؛ مبانی و ارکان

علیرضا پورابراهیمی^۱

احسان کیان خواه^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۲/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۵/۱۲

چکیده

فضای سایبر در حال در هم تنیده شدن و گسترش حضور خود در تمام شئون زندگی است. فضای سایبر به صورت مستقیم همانند عرصه‌های متنوع زندگی با انسان و گوهر وجودی و روح ملکوتی او در ارتباط است و می‌تواند موجب تیرگی یا تعالی قلب و روح شود. این گسترش و ممزوج شدن چالش‌ها و تهدیدهایی را برای کاربر این فضا که زنده ای مسئول بوده و بر اساس هدف و غایت مشخصی خلق شده، به وجود آورده است. امنیت قلب، امنیت هویت انسان و روح ملکوتی اوست. دور شدن از کرامت ذاتی و اکتسابی، دور شدن از هویت بندگی و توجه به آخرت، آرامش کاذب و شکننده و دنیایی شدن همه مقولات زندگی را می‌توان در لفظ غفلت ناشی از فضای سایبر خلاصه نمود. غفلت سایبری، غفلت ناشی از تسلط تکنولوژی سایبر بر زندگی و شئون مختلف آن است. زمانی که تکنولوژی برنامه زندگی انسان را تعیین کند و انسان تابع محض برنامه‌های این تکنولوژی فرهنگ گستر فرهنگ‌ساز قرار گیرد، سایه غفلت سایبر بر انسان مستولی می‌شود. آنچه موجب نجات از غفلت سایبری و خود فراموشی است، حکمت سایبری است. حکمت موجب حفظ قلوب از اخلاق ذمیمه و تعالی بخش روح و قلب آدمی است. تداوم انقلاب اسلامی و حاکمیت دینی و زمینه‌سازی برای شکل‌دهی به جامعه منتظر و آمادگی برای پذیرش حکومت حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، حفظ قلوب امت اسلامی از آفات و آلام شیطانی است. باید فرد، خانواده و جامعه اسلامی به توانمندی مناسبی برای حفاظت از قلب و گوهر وجودی الهی خود در مواجهه با فضای سایبر برسد.

واژه‌های کلیدی: امنیت قلب، فضای سایبر، انسان، غفلت سایبری، حکمت سایبری

^۱ استادیار و عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

^۲ نویسنده مسئول و دانشجوی دکتری مدیریت راهبردی فضای سایبر دانشگاه عالی دفاع ملی و پژوهشگر پژوهشگاه فرهنگ و

مقدمه و بیان مسئله

فضای سایبر درحال در هم تنیده شدن و گسترش حضور خود در تمام شئون زندگی است. این گسترش و ممزوج شدن چالش‌ها و تهدیدهایی را برای کاربر این فضا که زنده ای مسئول^۱ بوده و بر اساس هدف و غایت مشخصی خلق شده، به وجود آورده است. انسان چه اعتقاد به آخرت و تکلیف خود داشته باشد و یا مادی‌گرا و بریده از خدا باشد، بازهم در پیشگاه الهی یقیناً باید پاسخگو باشد و نتیجه اعمال خوب و بد خود را خواهد دید و با آن محشور خواهد شد و حیات ابدی خود را شکل خواهد داد. انسان، روابط، انگیزه‌ها و رفتارش را باید با رأی و نظر حکیم خالق خود طراحی نماید. زیرا حکیم عالم او را با قابلیت‌ها و انگیزه‌ی خاصی خلق نموده است تا کرامت مقدر خود را کسب نماید. این کرامت مقدر با چرخه ای از عبودیت و کسب معرفت همراه است. حال از آنجایی که نفوس انسان‌ها دایر مدار بروز کنش‌ها و درنهایت شکل‌دهنده جامعه و روابط اجتماعی است، در تعالیم اسلامی می‌توان اصلی‌ترین و پایین‌ترین سطح امنیت را امنیت قلب تعریف کرد (کیان خواه و حاتمی، ۱۳۹۳)، مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه ای (مدظله العالی) در جمع اعضای مجلس خبرگان رهبری فرموده‌اند: «شما ببینید امروز وسائلی که برای اغوای دل جوان‌ها هست، چقدر است؛ قابل مقایسه‌ی با گذشته نیست. این ماهواره‌ها، این اینترنت‌ها، این انواع و اقسام وسایل ارتباطات، این‌ها دل‌ها را اغوا می‌کند، جذب می‌کند، از راه به درمی‌برد، انگیزه‌های معنوی را در انسان سست می‌کند، شهوات را در انسان بیدار می‌کند» (۱۳۹۰/۶/۱۷). بر اساس دیدگاه مقام معظم رهبری، امنیت قلب در فضای سایبر در جهان زیست مدرن و عصر اطلاعات، مسئله کلیدی این حوزه برای انسان مسئولی است، که خود را پاسخگوی اعمال و رفتار خود در مقابل خالق عالم می‌داند.

مسئله و دغدغه اصلی این تحقیق کشف مفهوم امنیت روح و به بیان دقیق‌تر امنیت قلب انسان مبتنی بر مفاهیم قرآنی و روایی در فضای سایبر است. از آنجایی که نفوس انسان‌ها دایر مدار بروز کنش‌ها و در نهایت شکل‌دهنده جامعه و روابط اجتماعی است، کشف مفهوم امنیت قلب به‌عنوان زیر بنای امنیت جامعه در فضای سایبر لازم و ضروری است. اهمیت پرداختن به این پژوهش به این دلیل است که امنیت قلب توجه به نفوس انسان‌ها است. امنیت قلب موجب بقاء و پایداری انقلاب اسلامی است و فضای سایبر با ویژگی‌های خاص خود و ارتباط بی‌پرده ای که با انسان و

نفس و قلب او دارد شکل‌دهنده سعادت و شقاوت انسان است تأثیر مستقیم بر حالت نفس او می‌گذارد. توجه به امنیت قلب در فضای سایبر با حجم بالای تهاجم، شبیخون و ناتوی فرهنگی علیه ملت ایران که سازنده و تداوم‌دهنده‌ی حکومت اسلامی است، توجه به امنیت قلب و حفظ آن از آفات نفسانی و شیطانی را در فضای سایبر امری ضروری می‌سازد.

هدف اصلی این تحقیق مفهوم‌سازی امنیت قلب در فضای سایبر و ارکان تشکیل‌دهنده این نوع از امنیت است. بنابراین پژوهش به واکاوی چیستی فضای سایبر و مفهوم امنیت قلب در این فضا پرداخته و مرجع، تهدیدات و تأمین امنیت قلب در فضای سایبر را تبیین نموده است.

روش پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی است. اطلاعات موردنیاز برای این پژوهش از طریق بررسی منابع قرآنی و روایی، کتب و مقاله‌های پژوهشی جمع‌آوری شده سپس مورد مذاقه و تحلیل قرار گرفته است. برای بررسی ارکان امنیت از سه پرسش کلیدی^۱ «چه کسی»، «چگونه» و «چرا» که در مطالعات امنیت و فهم هر مکتب و روشی متداول است (افتخاری و نصری، ۱۳۸۳، ۳۴)، استفاده شده است.

چیستی فضای سایبر

ویلیام گیسون در رمان علمی تخیلی نورومنسر (۱۹۸۴) اصطلاح فضای سایبر را ابداع نمود (گیسون، ۱۹۸۴، ۶۹) گیسون در شرایطی که شبکه‌ها و سامانه‌های کامپیوتری جهانی امروزی نبود فضای سایبری را این‌گونه معرفی کرد: «فضای سایبر یک توهم مورد وفاق است که روزانه میلیاردها اپراتور و کودکانی که مفاهیم ریاضی به آن‌ها داده می‌شود آن را تجربه می‌کنند. فضای سایبر نوعی بازنمایی گرافیکی از داده‌هایی است که از بانک‌های تمامی کامپیوترها در سیستم انسانی تصویرسازی شده است. پیچیدگی ای که قابل تصور نیست» (بل: ۲۰۰۱: ۶۶).

فضای سایبر از دیدگاه سخت‌افزاری شبکه ای جهانی از کامپیوترهای به‌هم‌پیوسته است که از طریق کانال‌های ارتباطی پرسرعت تارنکبوتی را شکل داده که سریع‌تر از مصنوعات دیگر انسان در حال گسترش است. اینترنت که نمایی از فضای مجازی است، بستر هیجان‌انگیزی را ایجاد نموده که قابلیت ارائه خدمات متنوع، سریع و جذاب را دارد. ارتباطات سریع قابلیت ارسال پیام؛ ارائه سرویس‌های ارتباطی؛ تبادل اطلاعات با فرمت‌های مختلف از خدمات متنوع این ابر شبکه است. اینترنت قابلیت‌های ویژه‌ای را برای تجارت الکترونیکی، بازاریابی، تبلیغات و بانکداری

^۱ منظور who, how و why است.

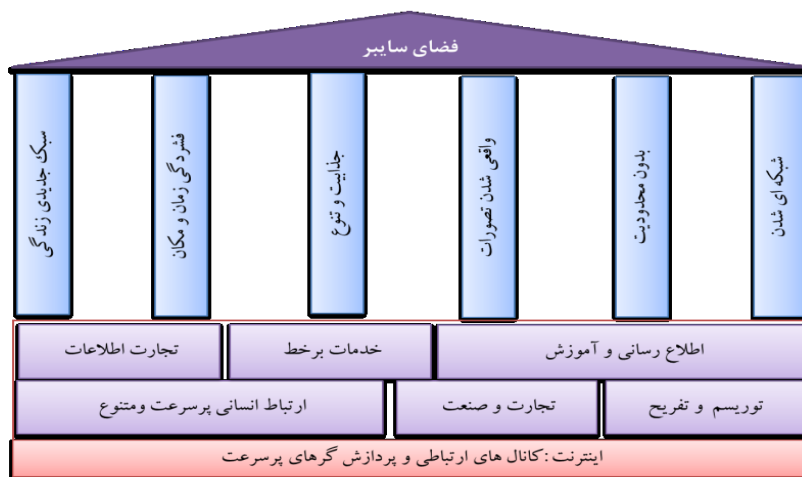
الکترونیکی پدید آورده است (موتالا، ۲۰۰۷، ۱۵). خدمات قابل ارائه روی شبکه اینترنت به علت قابلیت ذاتی و فضای قابل رشد شبکه رو به افزایش است. هر حرفه ای در حال طرح ریزی اطلاع رسانی، ارائه خدمات برخط و فروش الکترونیکی بر اساس ویژگی های کسب و کار خود در شبکه اینترنت است. اینترنت به عنوان یکی از جلوه های فضای سایبر به سرعت در حال گسترش است. سیستم های محاسباتی پنهان و توکار^۱ در حال قرارگیری در تمام اشیاء و محیط ها است. هر شیء ای که اطراف ما قرار گرفته به گونه ای قابلیت قرار دهی سیستم پردازش و هوشمند سازی را دارد. اینترنت اشیاء^۲ در حال گسترش است و هر چیز و شیء ای در حال گرفتن IP^۳ و نشانه دار شدن است و هویتی را در شبکه مجازی برای خود شکل داده است.

در سطح معنایی فضای سایبر، فضایی اجتماعی شکل گرفته با زیرساخت کامپیوتری است. فضای سایبر برای توصیف هر مفهومی است که در ارتباط با شبکه های رایانه ای، فناوری اطلاعات، اینترنت و جامعه اطلاعاتی بکار برده شده و افراد و کاربران این فضا تجربه اجتماعی از تعامل، تبادل و اشتراک گذاری اطلاعات، کسب و کار، بازی و تفریح، بحث های گروهی که به صورت غیر فیزیکی است به دست می آورند. این قابلیت ها، بدون هیچ گونه حرکت، جابجایی و مصرف انرژی است. با شکل گیری فضای سایبر و رشد سریع آن مفاهیم عرصه زندگی نیز به سمت تغییر ماهوی گام برمی دارد. همه چیز از هویت، فرهنگ، حکمرانی، روابط و تعاملات خصوصی و گروهی تغییر می یابد این جذابیت هیجان انگیز برای انسان موجب پیوند زدن این فضا با خیال و وهم شده است. فضای سایبر واقعیت را به درون قلب و نفس انسان ها برده که در آنجا به هر شکل که بخواهد تغییر داده و یا از نو می سازد بدون اینکه محدودیت مادی بر آن اثر گذارد. فضای سایبری یکی از ویژگی های زندگی مدرن است که در آن افراد و جوامع در سراسر جهان با هم مرتبط شده و معاشرت و همکاری می نمایند (دپارتمان دفاعی آمریکا، ۲۰۱۱، ۱).

1 Embedded

2 The Internet of things

3 Internet Protocol

شکل ۱. فضای سایبر چپستی و برخی قابلیت‌ها (کیان خواه و علوی وفا، ۱۳۹۰)

تا سال ۲۰۲۵، بیش از ۹۱ درصد از مردم کشورهای توسعه‌یافته و نزدیک به ۶۹ درصد از کسانی که در کشورهای در حال توسعه زندگی می‌کنند از اینترنت استفاده خواهند کرد (بارت و همکاران، ۲۰۱۴، ۲). آینده فضای سایبر وسیع‌تر از گسترش کمی آن است. واقعیت پیش رو پرچم‌داری فضای سایبر در ایجاد تغییرات گسترده بر فرهنگ، اقتصاد، آموزش، مهاجرت، سیاست و تجارت کشورها است. روابط بین سیاست ملی و فضای سایبر پیچیده، وابسته به زمان و غیرخطی است. وابستگی به اینترنت و فضای سایبر فقط یک تصور نیست، بلکه در حال تبدیل شدن به واقعیتی انکارناپذیر است.

پذیرش گوشی‌های هوشمند از کمتر از ۱ درصد جمعیت در سال ۲۰۰۷ تا حدود ۱۰ درصد در سال ۲۰۱۲ ده برابر شده است. این رشد، پذیرش گوشی‌های هوشمند طی پنج سال را نشان می‌دهد (مرکز رصد بین‌المللی اروپا، ۲۰۱۳). در تحقیقی که MIT در مورد نفوذ فناوری در بازار ایالات متحده پس از ثبت اختراع تلفن در سال ۱۸۷۶ انجام داده، نشان می‌دهد گوشی‌های تلفن ثابت در زمان نزدیک به یک قرن در بازار به اشباع رسیده، گوشی‌های تلفن همراه در سطح قابل‌مقایسه فقط در ۲۰ سال به این شرایط رسیده و بر اساس رشد سریع‌تر گوشی‌های هوشمند انتظار می‌رود رسیدن به اشباع در ایالات متحده به کمتر از ۱۰ سال برسد (دیگاستا، ۲۰۱۲). اگر سرعت پذیرش گوشی‌های هوشمند به همین شکل ادامه یابد، ۸۰ درصد اتصال به اینترنت در سال ۲۰۲۵ با گوشی‌های هوشمند خواهد بود (مانیکا و همکاران، ۲۰۱۳).

پذیرش سریع گوشی‌های هوشمند نشان‌دهنده حرکت به سمت جامعه مبتنی بر اینترنت و اینترنت اشیا^۱ است. اینترنت اشیا بیانگر تعداد و تنوع اشیاء فیزیکی متصل به هم در بستر اینترنت است. در زمانی نه‌چندان دور دیگر اتصال به اینترنت محدود به لپ‌تاپ و یا گوشی‌های هوشمند نخواهد بود، در آن زمان از دستگاه‌هایی که در حال حاضر به اینترنت متصل نیستند بهره‌برداری می‌شود، اتومبیل‌های خود راننده، دستگاه‌های پزشکی همراه که به لحظه قابلیت به روز رسانی از راه دور توسط بیمارستان را دارند. بیش از ۵۰ میلیارد شیء تا سال ۲۰۲۰ به اینترنت متصل خواهد شد (ایوانس، ۲۰۱۱). از طرفی مخاطب این فضای جهانی، انسان است که دل و قلب او را در معرض فرصت‌ها و تهدیدهایی قرار می‌دهد که شقاوت و سعادت او را رقم خواهد زد.

امنیت قلب در فضای سایبر

حیات انسان بستگی به شرایط قلب و حالات آن دارد، اوست که بدن را اداره می‌کند؛ تمام اعضاء و جوارح مسخر او هستند و همه اعمال و حرکات از قلب سرچشمه می‌گیرد؛ مراد از قلب همان گوهر مجرد ملکوتی است که انسانیت انسان به آن وابسته است و قلب ظرفیت پذیرش کلام الهی را داشته و توانایی شهود ملکوت را دارد (امینی، ۱۳۷۵، ۴۳). قلب مرکز کنترل قوای ظاهریه و باطنیه انسان است، اگر وهم بر قلب حاکم شود و قوای ظاهری و باطنی انسان را تحت کنترل بگیرد انسان، حیوانی هوشمند خواهد بود که سلطنت شیطان را بر نفس خود پذیرفته و از حیوان پست ترمی شود «أولئک کالأنعام بل هم أضل» (اعراف: ۱۷۹) و اگر عقل را بر قوای خود حاکم سازد، قابلیت تعالی و صعود را یافته، جایگاهش قرب الهی بوده و به مقام خلیفه الهی خواهد رسید (کیان خواه و حاتمی، ۱۳۹۳). آنچه در این پژوهش به‌عنوان قلب مورد نظر است، حقیقت و گوهر ذاتی انسان است که عامل اندیشه‌ها و فاعل افعالی بروز یافته او است. با این وجود و پذیرش اینکه انسان متعالی الگوست، برای رشد و تعالی انسان نیاز به تأمین امنیت قلب است.

امنیت به مفهوم مصون بودن از تعرض و تهدید است. امنیت به معانی؛ درامان بودن، ایمنی، آرامش و آسودگی آمده است (عمید، ۱۳۶۳، ۲۳۳). به لانی^۲ امنیت را آزادی نسبی از جنگ دانسته و بوزان^۳ امنیت را آزادی از تهدید و توان دولت‌ها و جوامع برای حفظ هویت مستقل خود معرفی

¹ Internet of things

² Bellany

³ Buzan

کرده است (سیف، ۱۳۸۹، ۸). مقوله امنیت جزء دو رکن اساسی زندگی مطلوب انسان است^۱ که به وسیله عموم انسان‌ها قابل ادراک بوده اما تعریف فراگیری برای آن ارائه نشده است. برای تعریف، امنیت از دو نظرگاه معنایی و کارکردی استفاده شده است. از نظر کاربردی امنیت به معنای آرامش و آسودگی و بدون خوف و خطر بودن است و از نظر معنایی واژه امنیت از ریشه امن است. لغت شناسان واژه امن را عدم وقوع مکروه در زمان آینده (الجرجانی، ۱۳۶۸) بیان داشته‌اند و مکروه را هر رخدادی دانسته‌اند که انسان وقوع آن را دوست نداشته و موجب سختی و یا تفر او می‌شود (بندر ریگی: ۱۳۶۱).

از طرفی واژه سلام نیز از لحاظ معنی شبیه به واژه امن است. در آیه شریفه خداوند تبارک و تعالی می‌فرماید: «إِلَّا مَنْ آتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ» (شعرا: ۸۹)، شرط سعادت اخروی را سلم و خالی بودن نفس از آفات ظاهری و باطنی بیان نموده است. این فراغت از خوف و احساس امنیت، دائمی و همیشگی نبوده بلکه تابع شرایطی است. «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حِصْنِي فَمَنْ دَخَلَ حِصْنِي أَمِنَ مِنْ عَذَابِي بِشُرُوطِهَا وَ أَنَا مِنْ شُرُوطِهَا» (بحار الأنوار: ج ۴۹: ۱۲۳) قلب و جان انسان زمانی به امنیت نائل می‌شود که ایمان در قلب متمکن شود و مؤمن با ایمان خود از نفوذ شک و تردید در اعتقاداتش حفظ کند و خویشان را ایمن سازد. اصلی‌ترین سرمایه انسان گوهر نفس و قلب اوست که هرچه در قلبش بکارد و ثمر آن را خواهد دید مؤید این موضوع آیه کریمه قرآن است که خداوند تبارک و تعالی می‌فرماید: «وَأَنْ كَيْسَ لِّلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى» و اینکه برای انسان جز حاصل تلاش او نیست (النجم: ۳۹)».

امنیت قلب در فضای سایبر از جنس امنیت متعالیه است، یعنی امنیتی که در عین توجه به آفات و تهدیدهای فضای سایبر به رشد، صعود و نزدیکی به قله آفرینش انسان نیز توجه دارد. از آنجایی که فضای سایبر زیست جهان و زیست‌بوم نوین انسان عصر مدرن است و برخورد با این فضا و بهره‌گیری از قابلیت‌ها و فرصت‌های آن اجتناب‌ناپذیر است، لزوم برنامه‌ریزی برای شناخت آسیب‌پذیری‌ها و اتخاذ رویکرد مناسب برای امنیت قلب لازم و ضروری است. برای کشف و ترسیم ارکان امنیت از سه پرسش کلیدی استفاده شده است. پرسش چه کسی که بیانگر مرجع امنیت است. مرجع امنیت، ذینفع امنیت است که در پرتو آن، مرجع به اهداف خود می‌رسد، بحث

^۱ رکن دیگر زندگی انسان سلامتی است که بستری را فراهم می‌آورد که در پرتوی این دو رکن انسان رشد جسمانی و روحانی می‌یابد.

چرایی به موضوع تهدیدات امنیت قلب فضای سایبر باز می‌گردد، یعنی آن چیزی که موجب به چالش کشیدن امنیت قلب و روح می‌شود و بالاخره پرسش چگونه، بیانگر شیوه و راه تأمین امنیت قلب است که مرجع امنیت را به ساحل نجات رسانده و موجب تحصیل اهداف و تعالی انسان می‌شود.

ارکان امنیت قلب در فضای سایبر

مرجع امنیت قلب در فضای سایبر

مرجع و ذینفع امنیت قلب در فضای سایبر، انسان است. این انسان، معیار همه چیز و مرکز عالم نیست. گنون اذعان می‌کند، فردیت پرستی و فلسفه اصالت فرد که موجب محدود کردن تمدن در جنبه‌های انسانی صرف است، موجبات انحطاط و سقوط مغرب را پدید آورده است. رنه گنون فلسفه اصالت فرد را باعث رشد پست‌ترین امکانات نوع بشر دانسته که ثمره جدا کردن انسان و اجتماع انسانی از عامل فوق بشری است (گنون: ۱۳۷۲، ۸۲-۸۳). اما حقیقت انسان چیز دیگری است. «إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً خَداوند انسان را برای جانشینی روی زمین خلق نمود» (بقره: ۳۰). «خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ این جانشین که از گل بدبو ساخته شده است» (الرحمن: ۱۴). «فَخْتَفِيَ مِنْ رُوحِي وَ رُوحِي الْهَيُّ فِي دَمِيذِهِ» (الحجر: ۲۹) می‌تواند مظهرتام او در بعد صفات و افعال و آینه ای تمام‌نما از خالق و معبود خود باشد. (موفق، ۱۳۸۷: ۱۷۳). این مخلوق برتر دارای دو بعد حیوانی و ملکوتی است. از طرفی دارای قوه شهویه و غضبیه است که مختص حیوان است و از طرفی صاحب قوه عقل که ویژه فرشتگان و ملکوتیان است. «قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ» (بقره: ۳۰) شاید فرشتگان قوای حیوانی انسان را دیدند و او را منشأ فساد و خونریزی روی زمین دانستند. به عبارت دیگر انسان موجودی است که طیف اعلی علین تا اسفل السفالین را پوشش می‌دهد.

«الدنيا مزرعة الآخرة. دنیا زمین زراعت انسان است»، (بحارالانوار: ج ۷۳: ص ۱۴۸) حاصل این زراعت عمل انسان است. عمل او به هر نحو که باشد خواه عمل صالح یا فاسد، در آخرت عین آن را مشاهده خواهد کرد. از این روست که خداوند انسان را به سیر آفاق ترغیب نموده تا پند گیرد و بنگرد که در این خانه گذشتگان زندگی کرده و او نیز باید این خانه را ب برای وارثان گذارد. همین دنیا است که بهترین مخلوقات الهی در آن زندگی کرده و ارزش آن را شناخته و سجده‌گاه و میدانگاه جهاد در راه خدا قرار داده‌اند و از اسفل السفالین به اعلاء علین رسیده‌اند و دنیا را محل

اثبات قابلیت‌های انسانی خود و جلب محبت خالق و معبود خود قرار داده‌اند. این دنیا است که توانایی شناساندن اهل عمل و اهل تظاهر را دارا است. انسان که ذاتاً ملکوتی است هرچه بیشتر تن به دنیاطلبی دهد از سیر ملکوتی و مأمّن واقعی و به‌عبارت‌دیگر صراط مستقیم دور شده است (کیان خواه و حاتمی، ۱۳۹۳).

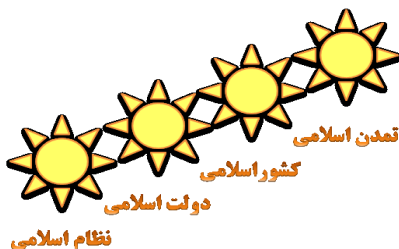
اساساً انسان در هر نقطه‌ای از کره خاکی باشد با هر آیین و مسلکی، انسان است که خلقت او بر فطرت بوده و روحش ملکوتی و الهی است. (بحار الانوار، ج ۳: ص: ۲۸۱) و دنیا همانند بستری است که درون آن سعادت یا شقاوت تعیین می‌گردد. «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» (سوره حشر: ۱۹) این سنت الهی است که کسی که خدا را فراموش کند، خود را فراموش نموده و از استعداد و توانایی‌های خود غافل شده و به پوچی و بی‌انگیزگی می‌رسد و دیگر نه به نفسش توجه دارد و به نه فعلش، ارضاء مقطعی و تنوع پی‌درپی امیال نفسانی را راهی برای فراموشی خود-فراموشی خود قرار داده است.

از طرفی حکومت اسلامی باید زمینه‌ساز شکل‌گیری جامعه منتظر باشد که آمادگی همه‌جانبه برای پذیرش منجی بشریت را دارد. انسان در عصر حاکمیت حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) تازه زندگی را شروع می‌کند و این زندگی به‌صورت طبیعی سیر حقیقی و معنوی خواهد داشت حتی درک عوالم، کسب علوم تا آنجایی که حجاب‌ها از چهره بشر برداشته شده، او قادر به مشاهده عوالم ملکوت می‌گردد. در این شهر ظلم میدان پیدا نمی‌کند، حاکمیت حق و عدل جلوی گسترش فساد و ظلم را گرفته و حق را به صاحب اصلی بر می‌گرداند (گودرزی، ۱۳۸۹، ۱۱۲).

«اللَّهُمَّ إِنَّا نَرْغَبُ إِلَيْكَ فِي دَوْلَةِ كَرِيمَةٍ: تُعْزِبُ بِهَا الْإِسْلَامَ وَأَهْلَهُ، وَتُدِلُّ بِهَا النُّفَاقَ وَأَهْلَهُ، وَتَجْعَلُنَا فِيهَا مِنْ الدُّعَاةِ إِلَى طَاعَتِكَ، وَالْقَادَةِ إِلَى سَبِيلِكَ، وَتَرْزُقُنَا بِهَا كَرَامَةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، اِقْبَالَ الْأَعْمَالِ» (دعای افتتاح، ج: ۱، ص: ۱۳۸) زیباترین توصیف از مدینه فاضله مهدوی در دعای افتتاح با تعبیر دولت کریمه آمده است. در این تعبیر دولت کریمه، به‌عنوان الگوی جامعه آرمانی، با کارکرد غایی خود تعریف شده است. کارکرد دولت کریمه یا همان آرمان‌شهر مهدوی آن است که انسان‌ها را به‌سوی سعادت و کرامت رهنمون شود. چنین سعادت‌تی جز از طریق اتصال به خداوند و عبودیت وی حاصل نخواهد شد. «تَجْعَلُنَا فِيهَا مِنْ الدُّعَاةِ إِلَى طَاعَتِكَ وَ الْقَادَةِ فِي سَبِيلِكَ وَ تَرْزُقُنَا بِهَا كَرَامَةَ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ. اَوْجِ كَرَامَتِ انْصَانِ دَعْوَتِ بِهٖ اطَاعَتِ خِدَاوْنِدِ وَ رَاهِنْمَائِي انْصَانِهَا بِهٖ رَاهِ وِي اسْت.» (بهرزولک، ۱۳۸۶). در حقیقت در جامعه مهدوی هم انسان به تکامل و رشد معنوی می‌رسد و هم

محیط رشد اصلاح و تکامل می‌یابد تا انسان پله‌های کمال را با کمترین آفتی تحت رهبری انسان کامل که در قله آفرینش قرار گرفته طی نماید.

مرجع امنیت قلب در فضای سایر انسان است که باید قلب خود را در مواجهه با فضای جدید زیست طاهر و پاک نگاه دارد تا بتواند جامعه و حکومت اسلامی را به سمت تمدن نوین اسلامی و زمینه‌سازی بیداری جهانی و شکل‌گیری دولت کریمه شکل دهد. رهبر معظم انقلاب اسلامی در طرح‌ریزی حکیمانه زنجیره ای برای شکل‌گیری تمدن اسلامی در عصر حاضر را مبتنی بر اسلام ناب محمدی و علوی این‌گونه ترسیم نموده‌اند. (پایگاه حفظ و نشر آثار مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲) «یک زنجیره منطقی وجود دارد، ما یک انقلاب اسلامی داشتیم، بعد نظام اسلامی تشکیل دادیم، مرحله بعد تشکیل دولت اسلامی است، مرحله بعد تشکیل کشور اسلامی است، مرحله بعد تشکیل تمدن بین‌المللی اسلامی است، این یک زنجیره مستمری است که به هم مرتبط است»^۱. انقلاب اسلامی با حضور انسان‌های طاهر، ایثارگر، مؤمن، دشمن‌شناس با امید به آینده و تشکیل حکومت جهانی حضرت ولی‌عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف)، پایدار و شکست‌ناپذیر خواهد بود و توانایی ساخت تمدن نوین اسلامی را خواهد داشت.

شکل ۱. انسان، خانواده و جامعه اسلامی در تعالی به سمت آرمان‌شهر مهدوی (منبع: محقق ساخته)

^۱ مقام معظم رهبری، ۸۳/۸/۶ و ۹۰/۸/۲۴.

تهدید امنیت قلب در فضای سایبر

لغت‌نامه «وبستر» تهدید را «بیان و ابراز قصد آسیب رساندن، نابودی یا تنبیه کردن دیگران از روی انتقام یا ارباب می‌داند.» لغت‌نامه آکسفورد نیز در تعریف تهدید، آن را «قصد ابراز شده برای صدمه، یا آسیب‌رسانی یا دیگر اقدامات خصمانه علیه کسی معرفی می‌کند.» تهدید را می‌توان مجموعه‌ای از عوامل خارجی و محیطی بیان نمود که موجبات ناکارآمدی سامانه و دشواری و یا عدم دستیابی به هدف را فراهم می‌آورد.

امنیت قلب که بیانگر امنیت هویت ملکوتی انسان است، با خطوات شیطان در معرض تهدید قرار می‌گیرد. این تهدیدات از جانب ابلیس و جنود جنی و انسی او و نفس اماره که به بدی انسان را می‌خواند، تکامل و تعالی انسان را به چالش می‌کشاند. تهدید امنیت قلب مسئله جدی برای حقیقت انسانی است زیرا تهدید امنیت قلب موجب خروج انسان از انسانیت و سقوط او به ورطه بهایم شده و آخرت و ابدیت او را تباه می‌کند (کیان خواه و حاتمی، ۱۳۹۳).

با سیطره فضای سایبر، کاربر به جهانی فراتر از مرزها در زمانی به‌اندازه فشردن کلیدی و حرکت ماوسی متصل می‌شود و تمایز میان محیط زندگی و فضای چهره به چهره‌ی خانواده، دوستان و همسایگان محو و مخدوش می‌شود. هویت کاربر فضای مجازی به نام مجازیش، تصویر خیالی و یا آواتاری و کارتونی شده از خود، علاقه‌مندی‌ها و موقعیت‌های راست و دروغی که از خود دارد، محدود شده است (نایر، ۲۰۰۹، ۳). این هویت دیگر هویت حقیقی انسان نیست و انسان به خویش دیگرانگاری‌های تو در تو مبتلا شده است (رشاد، ۱۳۸۸). این بی‌هویتی و من‌های عاریتی و مجازی ثمره عهد انسان متوهم به خداانگاری است. ثمره این حقیقت مجاز گونه حذف تفاوت‌های مرتبه‌ای و ارزشی است، همه‌چیز یکسان است به این معنا دیگر چیزی آن‌قدر ارزش و اهمیت ندارد که کسی بخواهد برایش بمیرد و این همان مفهوم نهیلیسم است (دریفوس، ۱۳۸۲، ۹۴). انسان خدا فراموش کرده به خود فراموشی رسیده به بی‌هویتی و پوچ‌گرایی ذاتی و رفتاری مبتلا می‌شود و دیگر چیزی برایش مفهوم ارزشی را ندارد، «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ، و همچون کسانی نباشید که خدا را فراموش کردند و خدا نیز آن‌ها را به خود فراموشی گرفتار کرد، آن‌ها فاسقانند (حشر / ۱۹)».

شکل‌گیری هویت‌های مجازی و عاریتی که ریشه در حقیقت ندارد، کاربر و روابط اجتماعی بین کاربران را به چالش می‌کشاند. اعتماد و حس نزدیکی در روابط اجتماعی سایبری به‌شدت کاهش

می‌یابد و کاربران اعتمادی به یکدیگر نخواهند داشت. هرکسی من‌های مختلفی از خود به نمایش درمی‌آورد که پرچم‌دار یک بعد از نفسانیت اوست. این انسان آن‌چنان در من‌های عاریتی و مجازی خودساخته گم می‌شود که از خود و از مسئولیت خود غافل خواهد شد. عقلانیت ابزاری و به‌ویژه تجسم عینی آن یعنی تکنولوژی که در برهه‌ای از زمان به آزادی انسان از سیطره کار سخت و طاقت‌فرسا و چیرگی بر طبیعت انجامید، امروزه باعث‌شوی گونگی انسان و نظارت بر عملکرد آدمی گشته است و آفریده در مقابل آفریننده قد علم کرده است (رحیم‌پور، ۱۳۸۳، ۶۳).

نتایج پژوهشی نشان می‌دهد که بین مدت‌زمان عضویت، میزان استفاده و میزان مشارکت و فعالیت کاربران در استفاده از فیس‌بوک، رابطه معنادار معکوس و بین واقعی تلقی کردن محتوای فیس‌بوک و هویت دینی کاربران رابطه معنادار مثبتی وجود دارد؛ یعنی هرچه مدت‌زمان عضویت، میزان استفاده و میزان مشارکت و فعالیت کاربران در استفاده از فیس‌بوک افزایش پیدا می‌کند از برجستگی هویت دینی نزد آن‌ها کاسته می‌شود. همچنین یافته‌ها بر این واقعیت دلالت دارد که جوانان متناسب با نوع نیازهای دینی و مذهبی خود از فیس‌بوک استفاده می‌کنند و به همان ترتیب استفاده از فیس‌بوک بر شیوه و سبک دین‌داری آن‌ها تأثیر می‌گذارد و قرائت‌های دینی مختلف را در آن‌ها افزایش می‌دهد (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۲).

آفت دیگر فضای سایبری، دنیایی شدن همه مقولات زندگی است. در دنیای محصور شده با تکنولوژی‌های جذاب و فریبنده که در حال شبکه‌ای شدن است، دیگر لحظه‌ای تکنولوژی مدرن افسارگسیخته از انسان جدا نیست. در هر فضا نوعی تکنولوژی ما را محصور خود نموده است. تکنولوژی در حال فراموش نمودن مکلف بودن و پاسخگو بودن انسان به خالق خود و مسافر بودن در دنیای مادی است. در حقیقت فضای سایبر داروینیسیم عملی و بریده شده انسان از خالق خود را به نمایش آورده است. اصلی‌ترین چالش فضای سایبر را می‌توان دور نمودن انسان از هویت ملکوتی خود با نمایش جلوه‌های رنگارنگ، از تمدن غربی را به شمار آورد.

تسلط تکنولوژی در دهه‌های اخیر، گرفتاری انسان به دنیا را تشدید نموده و اجازه تأمل و تفکر در زندگی و لزوم آمادگی برای ادامه سفر را از انسان سلب نموده است. این سلب توجه به مبدأ و معاد ثمره معنویت زدایی از دنیا و زندگی است و انسان را به خود فراموشی، پوچی و نیست‌انگاری سوق می‌دهد.

شکل ۳. تهدیدهای امنیت قلب در فضای سایبر، آسیب‌پذیری قلب موجب غفلت سایبری می‌شود (منبع: محقق ساخته)

دور شدن از کرامت ذاتی و اکتسابی، دور شدن از هویت بندگی و توجه به آخرت، آرامش کاذب و شکننده و دنیایی شدن همه مقولات زندگی را می‌توان در لفظ غفلت ناشی از فضای سایبر خلاصه نمود. غفلت در اصطلاح سستی و تنبلی انسان از توجه به هدفش؛ چه هدف دنیوی و چه هدف اخروی در مقابل غفلت، نیت و اراده کردن است (نراقی، ۱۳۹۰، ج ۲، ۳۹۹). امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «إِنَّ الْأَعْفَلَ مِصْطَاطُ الشَّيْطَانِ وَ رَأْسُ كُلِّ بَلِيَّةٍ وَ سَبَبُ كُلِّ حِجَابٍ، غفلت کردن موجب تسلط و نفوذ شیطان و منشأ هرگونه ابتلاء و گرفتاری و سبب همه جور محجوبیت و محرومیت از فیوضات و انوار الهی است» (مصطفوی، ۱۳۶۰، ۱۰۶). غفلت سایبری، غفلت ناشی از تسلط تکنولوژی سایبر بر زندگی و شئون مختلف آن است. زمانی که تکنولوژی برنامه زندگی انسان را تعیین کند و انسان تابع محض برنامه‌های این تکنولوژی فرهنگ گستر فرهنگ‌ساز قرار گیرد، سایه غفلت سایبر بر انسان مستولی می‌شود و انسان مخاطب این آیه شریفه قرار می‌گیرد: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ، ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اموال و فرزندان شما را از یاد خدا غافل نکند! و کسانی که چنین کنند، زیانکارانند (منافقون/ ۹)».

ابزار تأمین امنیت قلب در فضای سایبر

غفلت سایبری، غرق شدن در تکنولوژی است که در حال تصاحب همه بخش‌های زندگی است و انسان را به برده خود تبدیل کرده و موجب خود فراموشی می‌شود. آنچه موجب نجات از غفلت

سایبری و خود فراموشی است، حکمت سایبری است. حکمت رسیدن به حق با علم و عقل است و در مورد انسان به مفهوم شناخت صحیح از موجودات و انجام افعال نیکو است (راغب اصفهانی، ۱۳۸۷، ۴۰۴). حکمت یک حالت و خصیصه درک و تشخیص است که شخص به وسیله آن می‌تواند حق و واقعیت را درک کند و مانع از فساد شود و کار را متقن و محکم انجام دهد؛ با این وجود حکمت حالت نفسانی و صفت روحی است نه شیء خارجی بلکه شیء محکم خارجی از نتایج حکمت است (قرشی بنایی، ۱۴۱۲، ج ۲، ۱۶۳).

خاستگاه و محل جوشش حکمت، قلب انسان است. امام صادق علیه السلام فرمودند: «الحکمة ضیاء المعرفة، و میزان (میراث) التقوی، و ثمره الصدق، و ما أنعم الله (و لو قلت ما انعم الله) علی عبد (علی عبده) بنعمه أعظم و أنعم و أرفع و اجزل و أبهی من الحکمة للقلب (لقلت صادقا). قال الله تعالی یؤتی الحکمة من یشاء و من یؤت الحکمة فقد أوتی خیراً کثیراً و ما یدکر إلا أولوا الألباب و الحکمة هی النجاة...؛ حکمت روشنایی و جلوه معرفت، و میزان و میراث تقوی، و میوه راستی و درستی است، و پروردگار متعال به بنده‌ای احسان و انعام بزرگ‌تر و روشن‌تر و بهتر و بالاتر و ارزشمندتر از حکمت برای قلب نفرموده است. خداوند متعال می‌فرماید: «(خدا) دانش و حکمت را به هر کس بخواهد (و شایسته بداند) می‌دهد و به هر کس دانش داده شود، خیر فراوانی داده شده است. و جز خردمندان، (این حقایق را درک نمی‌کنند، و) متذکر نمی‌گردند»، و حکمت یگانه وسیله نجات است» (مصطفوی، ۱۳۶۰، ۴۵۰). حکمت را می‌توان به نظری و عملی تقسیم کرد. حکمت نظری به «هست» ها و «است» ها می‌پردازد و حکمت عملی در بر دارنده «باید» ها و «نباید» ها است. بر این اساس حکمت سایبری برای تأمین امنیت قلب در دو سطح نظری و عملی قابل دسته‌بندی است.

حکمت نظری به هست ها و است ها می‌پردازد. یعنی بررسی وضع موجود که در بردارنده نقاط قوت، ضعف، تهدید و فرصت است. این محیط شناسی در سه حوزه قابل انجام است. اولین حوزه شناخت محیط درون که همان بررسی قابلیت‌ها و آفات قلب است. به این بررسی، خودشناسی می‌گویند. خودشناسی به این معنا است که انسان مقام واقعی خویش را در عالم وجود درک کند، بداند خاکی محض نیست، پرتوی از روح الهی در او هست، بداند که در معرفت می‌تواند بر فرشتگان پیشی گیرد، بداند که او آزاد و مختار و مسئول خویشتن و مسئول افراد دیگر و مسئول آباد کردن جهان و بهتر کردن جهان

است (مطهری، بی تا، ۳۴). خودشناسی یعنی آگاهی به حالات، آلام و بیماری‌ها و صحت و سلامت نفس که موجبات درمان و تسلط بر نفس را مهیا می‌سازد.

دومین حوزه دشمن‌شناسی است. امام خمینی رضوان‌الله تعالی علیه می‌فرمایند: «ما در عصری واقع هستیم که شیاطین عالم هجوم به انسان‌ها و ارزش‌های انسانی آورده‌اند و می‌خواهند که دنیا را به سلطه شیطان درآورند» (امام خمینی، ۱۳۶۲/۲/۴). مقام معظم رهبری دشمن‌شناسی را یک وظیفه مستمر می‌داند و می‌فرماید: «ملت ایران به همان نسبت که دشمن، روش‌های خود را در توطئه علیه ایران اسلامی پیچیده‌تر می‌کند، باید بر هوشیاری و آگاهی خود بیفزایند و با آمادگی معنوی، فکری، سیاسی و حفظ وحدت و اتصال و ارتباط با یکدیگر، چهره دشمن را در هر لباسی که هست، شناسایی کند.» (امام خامنه ای، ۱۳۷۶/۹/۵). شناخت دشمن و رفتار و تطور آن لازمه حرکت با عافیت و غلبه بر آلام و بیماری‌های نفس است. تا انسان به مکر و حيله‌های دشمن آگاهی نیابد، توانایی مقابله با تهدیدهای قلب را نداشته و نمی‌تواند به تعالی روح پردازد.

سومین حوزه، سایبر شناسی و فهم سایبر و قابلیت‌ها و تهدیدات آن است. فضای سایبر در حال خلق هویت و فرهنگ همسازی است که همه جوامع را فارغ از نژاد، فرهنگ و دین تحت تأثیر خود قرار داده است. این تکنولوژی به علت ماهیت جذاب و نوآورانه خود بستری را خلق کرده که محتوای خارج از علائق، فرهنگ و ارزش‌های یک ملت، به راحتی پذیرفته شده و عادات و روحیات فرد و جامعه را تغییر می‌دهد. این تهدیدات و فرصت‌های فضای سایبر باید توسط ذینفع و مرجع امنیت قلب به شدت رصد و تشخیص داده شود.

مرحله دوم حکمت عملی است. حکمت عملی در بر دارنده بایدها و نبایدهایی است که ذینفع قلب با فهم هست‌ها به تأمین امنیت و رسیدن به سلم ابدی می‌پردازد. حکمت عملی سایبر در سه حوزه قابل تعریف است. حوزه اول خودسازی است. خودسازی رشد و ارتقاء قلب تارسیدن به مرتبه اطمینان است. «الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَّا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ». آن زمان که نفس مطمئنه می‌شود از اضطراب و غفلت‌رهایی یافته و به برکت یاد خدا به اطمینان دست می‌یابد.» (رعد: ۲۸) «يَأْتِيهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ، ارْجِعِي إِلَى رَبِّكَ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً، فَادْخُلِي فِي عِبَادِي، وَ ادْخُلِي جَنَّتِي نفس مطمئنه قابلیت مخاطب خدا واقع شدن را داشته و پاداش صاحب‌نفس مطمئنه بهشتی است که خداوند آن را متعلق به خود بیان فرموده است.» (فجر: ۲۷ - ۳۰).

انسان برای اطمینان قلب و رساندن آن به اعلاء درجه امنیت قابل حصول خود نیازمند سیرو سلوک و طی طریقی است که او را از اخلاق ذمیمه و حالات رغبت نفس به سوء به حالتی از اطمینان و آرامش برساند که لایق بهشت ویژه و خاص خداوند شود.

حوزه دوم، پاکسازی محیط پیرامونی سایبری است. لازمه پاکسازی محیط پیرامونی که تأثیر مستقیم بر قلب می‌گذارد، برنامه دار شدن استفاده از فضای سایبر و تحت کنترل گرفتن آن است. برنامه دار و هدف‌دار شدن، استفاده از فضای سایبر، به این معنای که مرجع امنیت قلب بداند از فضای سایبر برای چه هدف و کاربردی در چه زمان و مکانی باید استفاده کند. به بیان دیگر فضای سایبر باید تحت اختیار و برنامه‌ی انسان درآید. کاربرد فضای سایبر باید در راستای تعالی روح و رسیدن به اطمینان و آرامش باشد و خود را از غفلت برحذر دارد. در این گام باید خود و اهل خود را در کنترل فضای سایبر توانمند سازد.

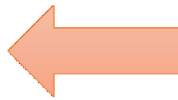
حوزه سوم، پاکسازی محیط عمومی است. در حوزه فردی- اجتماعی و حاکمیتی امر به معروف و نهی از منکر باید به وظیفه همگانی در فضای سایبر تبدیل شود. فیلترینگ محتوا و سرویس‌های ایجادکننده اخلاق ذمیمه و بیدارکننده شهوات باید به وظیفه اصلی حاکمیت بدل شود. حمایت و تولید سرویس‌ها و محتواهای ارزش‌آفرین و تعالی‌بخش روح مبتنی بر آموزه‌های دینی با حفظ هویت ملی و پرهیز از تقلیدهای بدون مبنای دینی و هویت انقلاب و ملی از سرویس‌ها و محتواهای غربی لازم و ضروری است.

حکمت سایبری

تنها راه نجات برای مقابله با الودگی‌ها در استفاده از فضای سایبر و حفظ و تعالی روح و قلب

حکمت عملی

- خودسازی
- پاکسازی محیط پیرامونی
- پاکسازی محیط عمومی

حکمت نظری

- خودشناسی
- دشمن‌شناسی
- سایبرشناسی

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

لازمه تداوم انقلاب اسلامی و حاکمیت دینی و زمینه‌سازی برای شکل‌دهی به جامعه منتظر و آمادگی برای پذیرش حکومت حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف)، حفظ قلوب امت اسلامی از آفات و آلام شیطانی است. این حفظ قلوب هم وظیفه فردی و هم وظیفه حاکمیتی است. اصلی‌ترین و کلیدی‌ترین امنیت در حکومت اسلامی حفظ، ارتقاء و تعالی امنیت قلب است. از آن جهت که فضای سایبر به صورت مستقیم همانند عرصه‌های متنوع زندگی با انسان و گوهر وجودی و روح ملکوتی او در ارتباط است، می‌تواند موجب تیرگی یا تعالی قلب و روح شود. در فضای سایبر نیز اصلی‌ترین و کلیدی‌ترین امنیت در فضای سایبر، امنیت قلب است که باید فرد، خانواده و جامعه اسلامی به توانمندی مناسبی برای حفاظت از قلب و گوهر وجودی الهی خود در مواجهه با فضای سایبر بپردازند. مناسب است پژوهشگران حوزه امنیت فضای سایبر، به سطوح امنیت متناسب با جامعه اسلامی برای فضای سایبر توجه و تمرکز داشته باشند و امنیت را بالذات فنی و بالعرض اجتماعی نبینند. حکمت سایبری، رهیافت مناسبی، برای برون رفت از فضای غبارآلود سایبر است که نیازمند پژوهشی ژرف و عمیق برای استخراج برنامه مناسب برای آموزش و پرورش انسان‌های قرار گرفته در معرض سایبر بوده و ضرورت دارد اندیشمندان و پژوهشگران به آن توجه ویژه داشته باشند.

منابع

- قرآن کریم، ترجمه آیت الله مکارم شیرازی.
- امام خمینی (۱۳۷۴). چهل حدیث (چاپ بیست دوم). تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- بیانات امام خمینی. پایگاه اطلاع رسانی جماران.
- بیانات مقام معظم رهبری. پایگاه حفظ و نشر آثار مقام معظم رهبری قابل دسترس در Khamenei.ir
- افتخاری، اصغر و نصری، قدیر (۱۳۸۳). روش و نظریه در امنیت پژوهی (چاپ اول). تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- بل دیوید، (۱۳۸۹) درآمدی بر فرهنگ سایبر (۲۰۰۱)، ترجمه مسعود کوثری، حسین حسینی، چاپ اول انتشارات جامعه شناسان
- بندر ریگی، محمد (۱۳۶۱). فرهنگ عربی به فارسی: ترجمه منجد الطلاب (چاپ سوم). تهران: انتشارات اسلامی.
- بهروزلک، غلامرضا (۱۳۸۶). ماهیت زندگی اجتماعی در آرمان شهر مهدوی. سایت مرکز مجازی مهدویت. <http://mahdi313.ir>
- بوزان، باری و ویور، آلی و دوویدل پاپ (۱۳۸۷). چارچوب تازه برای تحلیل امنیت (چاپ اول). تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- دریفوس، هیوبرت آل، (۱۳۸۲)، درباره اینترنت، ترجمه علی فارسی نژاد، تهران: نشر ساقی.
- راغب اصفهانی، ابی القاسم الحسین بی محمد (بی تا). المفردات فی غریب القرآن. ناشر مکتبه نزار مصطفی الباز.
- رحیم پور ازغدی حسن، (۱۳۸۲)، عقلانیت، چاپ دوم، انتشارات موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر
- رشاد، علی اکبر، (۱۳۸۸)، معنا منهای معنا، تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- سیف، الله مراد (۱۳۸۹). مفهوم شناسی امنیت اقتصادی. آفاق امنیت، سال سوم، زمستان ۱۳۸۹، ص ۷-۳۵.
- عمید، حسن (۱۳۶۳). فرهنگ عمید. تهران: انتشارات امیر کبیر.

- قاسمی، وحید و عدلی پور، صمد و کیان پور، مسعود (۱۳۹۲). تعامل در فضای مجازی شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و تأثیر آن بر هویت دینی جوانان؛ مطالعه موردی فیس بوک و جوانان شهر اصفهان. دوفصلنامه علمی پژوهشی دین و ارتباطات، سال نوزدهم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۱.
- قرشی بنایی، علی اکبر (۱۴۱۲). قاموس قرآن. ناشر: دار الکتب الاسلامیه.
- کیان خواه، احسان و علوی وفا، سعید (۱۳۹۰). مفهوم شناسی امنیت سایبر، اولین همایش دفاع سایبری، تهران.
- کیان خواه، احسان و حاتمی، حمیدرضا (۱۳۹۳). امنیت قلب؛ مبانی و ارکان، نشریه علمی و پژوهشی امنیت ملی، شماره ۱۱، تهران.
- گنون، رنه (۱۳۷۲). بحران دنیای متجدد (چاپ دوم). ترجمه: ضیاءالدین دهشیری. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- گودرزی، غلامرضا (۱۳۸۹). افق جهانی، مدل مدیریت راهبردی موعود گرا. ناشر دانشگاه امام صادق علیه السلام و دانشگاه عالی دفاع ملی.
- مصطفوی، حسن (۱۳۶۰). مصباح الشریعه نویسنده: منسوب به جعفر بن محمد علیه السلام، امام ششم. ترجمه حسن مصطفوی. ناشر: انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران.
- مطهری، مرتضی (بی تا). مقدمه ای بر جهان بینی: انسان در قرآن. قم: انتشارات صدرا.
- موفق، علیرضا (۱۳۸۷). معنای زندگی. تهران: انتشارات کانون اندیشه جوان.
- نراقی، ملامهدی؛ ترجمه جامع السعادات، مترجم: کریم فیض، قم، انتشارات قائم آل محمد، ج ۲، ص ۳۹۹
- David Burt, Aaron Kleiner, J. Paul Nicholas, Kevin Sullivan (2014), CyberSpace 2025, Microsoft.
- DOD, (2011), DEPARTMENT OF DEFENSE STRATEGY FOR OPERATING IN CYBERSPACE, <http://www.defence.gov>.
- Euromonitor International (2013). Mobile Cocooning: How Growing Reliance on Smart Devices Is Influencing Consumer Behaviour. Sep 2013, http://aka.ms/Euromonitor_Mobile_Report.
- Evans Dave (2011). The Internet of Things: How the Next Evolution of the Internet Is Changing Everything Cisco, April 2011, http://www.cisco.com/web/about/ac79/docs/innov/IoT_IBSG_0411FINAL.pdf.
- Gibson William, 1984, Neuromancer, US: Ace Books.
- Manyika James, Michael Chui, Jacques Bughin, Richard Dobbs, Peter Bisson, and Alex Marrs, Disruptive (2013) Technologies: Advances That Will Transform Life,

- Business, and the Global Economy (McKinsey Global Institute, May 2013),
www.mckinsey.com/insights/business_technology/disruptive_technologies.
- Michael DeGusta (2012), "Are Smart Phones Spreading Faster than Any Technology in Human History?" MIT Technology Review, May 9, 2012, aka.ms/Technology-Review-Smartphone.
 - Mutula, Stephen M., 2007, Web Information Management, UK: Cahndos Publication.
 - Nayar Pramod, (2009), An Introduction new media and cybercultures, Wily – BLACKWELL